

*Шуп'яна М. Ю.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри кримінального права і кримінології**юридичного факультету**Львівського національного університету імені Івана Франка*

НАКЛЕП ТА ОБРАЗА ЯК КРИМІНАЛЬНО КАРАНІ ДІЯННЯ В ЗАКОНОДАВСТВАХ УКРАЇНИ Й ПОЛЬЩІ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню сутності й змісту клевети та образи як кримінально каранних діянь у законодавствах України й Польщі. Проаналізовано питання, пов'язані з криміналізацією й декриміналізацією таких діянь українським законодавцем на сучасному етапі державотворення, а також перспективи існування таких складів злочинів у Кримінальному кодексі Республіки Польща. З'ясовано, що вагомий вплив на питання, пов'язане з криміналізацією клевети та образи в Україні має громадська думка, яка стала рушійним важелем для декриміналізації такого діяння у 2014 р. та зупинила розгляд цього питання у 2018 р. Висвітлено відмінність між клеветою та образою в кримінальному законодавстві Республіки Польща. Зокрема, у випадку клевети звинувачення повинні мати раціональний характер (на відміну від образи) і можуть бути спрямовані не лише на фізичну особу, а й на юридичну особу чи групу осіб. На відміну від ст. 216 у ст. 212 не передбачено спеціальних випадків, за яких суд може не призначити покарання винній особі. Однак необхідно наголосити, що Кримінальний кодекс Республіки Польща (далі – КК РП) не містить визначення ні поняття клевети, ні поняття образи. Автор акцентує увагу на тому, що неспівмірність позитивних і негативних наслідків криміналізації таких діянь є важливим аргументом проти їх криміналізації, а також на тому, що сама наявність у кримінальному законі відповідальності за клевету та образу створить значний стримувальний ефект для ЗМІ й громадськості, які стануть значно менш охоче розкривати відому їм інформацію про можливе вчинення корупційних, пов'язаних з корупцією правопорушень, остерегаючись негативних заходів впливу щодо себе, у тому числі у вигляді кримінального переслідування за клевету, що повною мірою суперечить засадам розвитку нашої держави як правової. З'ясовано, що недоліками правового регулювання питання кримінальної відповідальності за клевету та образу в Республіці Польща є, перш за все, те, що ці складі злочину не відображають розвитку суспільних відносин, який відбувся, і є збереженими ще в редакції 1932 р., що впливає, як свідчать статистичні дані, на ефективність застосування цих норм, а також те, що відсутня законодавча дефініція понять «образу» й «клевета».

Ключові слова: клевета, образа, честь, гідність, неправдиві відомості, критика, ділова репутація, свобода слова, особисте немайнове право, конфіденційна інформація.

Постановка проблеми. Право на свободу слова й свободу поширення інформації є однією з важливих громадянських свобод і складовою частиною розвитку держави як демократичної та правової. Це право закріплене не лише в законодавстві України, а й у низці міжнародно-правових актів. Зокрема,

у ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. зазначається, що реалізація права на свободу вираження поглядів, включно з одержанням і передаванням інформації, оскільки воно пов'язане з обов'язками й відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або покарання, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я й моралі, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [1]. У контексті забезпечення реалізації цього права одне з чільних місць посідає питання, пов'язане із криміналізацією клевети та образи, і забезпечення балансу між позитивними й негативними результатами встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння. Реалізація права на свободу вираження поглядів також є важливою складовою частиною боротьби з корупцією, що є одним з основних завдань на сучасному етапі проведення реформ у нашій державі. Вищенаведене, а також процеси євроінтеграції свідчать про актуальність порівняльно-правового дослідження питання кримінальної відповідальності за клевету та образу в Україні й Республіці Польща як складової визначення ефективного засобу боротьби з цими діяннями.

Теоретичним і практичним проблемам, пов'язаним із питаннями криміналізації й декриміналізації клевети та образи в Україні й Республіці Польща, приділяли увагу відомі вітчизняні й зарубіжні вчені в галузі кримінального права, зокрема В. Бортник, М. Колос, М. Коржанський, В. Мульченко, В. Підгородинський, О. Субботенко, М. Хавронюк, А. Петрів, І. Собчак, М. Ласковська, Я. Клуза, І. Зголінський та інші. Вони проаналізували й розвинули наявні наукові уявлення з цього питання. Однак попри вказане необхідно зазначити, що в сучасній юридичній літературі з кримінального права мають місце поки що початкові спроби дослідження питання, пов'язаного з необхідністю криміналізації клевети та образи в аспекті порівняльно-правового досвіду теоретичного й практичного застосування таких складів злочину.

Мета статті – детальний аналіз чинного законодавства та юридичної літератури, а також розроблення питання, пов'язаного з перевагами й недоліками криміналізації клевети та образи на сучасному етапі державотворення.

Вперше кримінальна відповідальність за клевету та образу в кримінальному законодавстві незалежної України була закріплена у Кримінальному Кодексі Української РСР 1960 р. (далі – КК УРСР 1960 р.), який згодом, у 1991 р., став першим

кримінальним законом незалежної України. У ст. 125 цього кодексу зазначалося: «Наклеп, тобто поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу, карається позбавленням волі на строк до одного року, або виправними роботами на той же строк, або штрафом від тридцяти до вісімдесяти мінімальних розмірів заробітної плати, або громадською доганою». Згаданою статтею було передбачено такі кваліфіковані склади цього злочину: 1) наклеп у друкованому або іншим способом розмноженому творі, в анонімному листі; 2) наклеп вчинений особою, раніше судимою за наклеп; 3) наклеп поєднаний з обвинуваченням у вчиненні державного або іншого тяжкого злочину. За перший і другий кваліфіковані склади згаданого злочину було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років, або виправних робіт на строк до двох років, або штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати, а за третій вид – позбавлення волі на строк до п'яти років. Окрім наклепу, у КК УРСР 1960 р. було передбачено кримінальну відповідальність за образу. Відповідно до ст. 126 «образу, тобто умисне приниження честі й гідності особи, виражене в непристойній формі, карається виправними роботами на строк до одного року або штрафом від тридцяти до вісімдесяти мінімальних розмірів заробітної плати, або громадською доганою» [2]. Також згаданим кодексом було передбачено спеціальні кримінально-правові норми щодо відповідальності за наклеп та образу, які формувалися залежно від посади в органах державної влади – ст. 176-3 (образу судді); ст. 189 (образу представника влади або представника громадськості, який охороняє громадський порядок); ст. 189-1 (образу працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця [3, с. 269]. Роз'яснення питань, пов'язаних зі змістом ст. ст. 125 і 126 Кодексу містилось у приписах Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій» від 28 вересня 1990 р. Під наклепом, передбаченим ст. 125, як зазначалося в Постанові, необхідно розуміти повідомлення винним невизначеній кількості осіб або хоча б одній людині завідомо неправдивих вигадок про начебто вчинений потерпілим протиправний чи аморальний вчинок або інших відомостей, що ганьблять потерпілого. Завідомою неправдивістю визнавався очевидний для винного факт невідповідності відомостей дійсності. Не є наклепом поширення дійсних відомостей, хоча вони й ганьблять потерпілого, а так само поширення відомостей внаслідок сумлінної помилки особи в їх достовірності (наприклад, в разі одержання з офіційних джерел). Не визнавалося наклепом і повідомлення неправдивих відомостей тільки потерпілому. В такому разі винний може нести відповідальність за образу за наявності ознак цього складу злочину. На відміну від наклепу у випадку образи винний принижує честь і гідність потерпілого шляхом висловлювання нецензурних чи брутальних слів, вчинення непристойних або насильницьких дій (жесту тощо) або надання непристойної оцінки особистим якостям чи поведінці потерпілого у формі, яка різко суперечить заведеному спілкуванню між людьми [4].

На сучасному етапі, після прийняття в 1996 р. Конституції незалежної України, розпочалося активне розроблення нового кримінального законодавства. 5 квітня 2001 р. Верховна Рада України прийняла новий кримінальний закон України – Кримінальний кодекс України (далі – КК України). У Кодекс

відповідні положення включені не були, таким чином наклеп та образа були декриміналізовані [5].

Однак питання кримінальної відповідальності за наклеп та образу не залишало поле зору нашого законодавця. 18 вересня 2012 р. Верховна Рада України прийняла за основу проєкт закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо посилення відповідальності за посягання на честь і гідність людини)», який так і залишився на рівні законопроєкту. Цим законопроєктом пропонувалося доповнити Кримінальний кодекс України ст. 145¹, якою встановлювалася кримінальна відповідальність за таке діяння, як наклеп. Автори законопроєкту обґрунтовували необхідність прийняття такого закону «слабкістю, по суті, повною неефективністю передбачених чинним законодавством заходів захисту честі, гідності та ділової репутації особи». Такі тенденції в діяльності законодавчого органу хоча й мали своїм гаслом посилення відповідальності за посягання на честь і гідність людини, однак, як зазначає більшість науковців, позицію яких ми підтримуємо, є кроком назад в розвитку громадянського суспільства, який спрямований на посилення «кримінального контролю» за діяльністю у сфері свободи слова та доступу до інформації.

Без сумніву, поширення завідомо неправдивих відомостей про особу є явищем негативним, однак чи можна вважати суспільну небезпеку слова достатньою для відновлення кримінальної відповідальності за подібне діяння? Також виникає питання, а чи потребує гарантоване Конституцією України право на повагу до гідності та право на таємницю особистого й сімейного життя додаткових гарантій у вигляді встановлення кримінальної відповідальності за їх порушення? Вказані права є особистими немайновими правами фізичної особи, стосуються предмета регулювання цивільного права (глава 22 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)). Відповідно до ч. 4 ст. 32 Конституції України кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе й членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної й моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням і поширенням такої недостовірної інформації. Відповідно до ч. 3 ст. 297 ЦК України фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі. Аналогічна норма щодо судового захисту закріплена й у ч. 2 ст. 299 ЦК України [5]. На наш погляд, ці гарантії є дієвими й достатніми засобами захисту вказаних прав. Також, як зазначає А. Петрів, з позицією якого ми цілком погоджуємось, і положення Основного закону України, і положення цивільного законодавства щодо питання поширення завідомо неправдивих відомостей про особу відносять в площину цивільного, а не кримінального права. Крім того, криміналізація наклепу суперечить і практиці Європейського суду з прав людини, рішення якого є джерелом права в Україні.

Наступним важливим етапом на шляху криміналізації й декриміналізації наклепу та образи було прийняття Закону «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від 16 січня 2014 р. Згідно з положеннями цього закону КК України був доповнений ст. 151-1 «Наклеп», яким згідно з ч. 1 цієї статті вважалося умисне поширення завідомо недостовірних відомостей, що ганьблять честь і гідність іншої особи [6]. Однак з огляду на протести проти цієї та інших законодавчих новел, що увійшли в історію нашої

держави як «диктаторські закони», уже невдовзі – через 39 днів – наклеп був декриміналізований, а ця стаття жодного разу не була застосована.

Однак від ідеї встановити кримінальну відповідальність за вказане діяння деякі народні депутати так і не відмовились. 20 листопада 2018 р., у Верховній Раді України був зареєстрований проект закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України» щодо криміналізації наклепу. Ініціатори вважають, що такий крок допоможе забезпечити об'єктивність і достовірність подання інформації журналістами. На їхнє переконання, останнім часом в Україні «свободу слова все частіше плутають із всездозволеністю поширення відверто не перевірених, а то й зовсім помилкових фактів», свідченням чого є випадок зі звинуваченнями, що лунають з боку деяких ЗМІ на адресу народного депутата України щодо причетності до скоєння особливо тяжкого злочину – нападу на громадську активістку Катерину Гандзюк [7]. Реанімація ідеї про встановлення кримінальної відповідальності за наклеп викликала справжній резонанс у середовищі журналістів і представників громадянського суспільства, котрі переконані, що законопроект спрямований на те, аби забезпечити імунітет можновладців від публічної критики їхніх дій. У своєму зверненні вітчизняні медіаексперти підкреслили, що криміналізація наклепу «буде обмежувати свободу вираження поглядів, унеможливить висвітлення проблем корупції, зловживання службовим становищем. Подібні законопроекти є виключно засобом тиску на журналістів і медіа й можуть створити серйозний «охолоджувальний ефект» для висвітлення корупції, владних зловживань та інших публікацій на суспільно значущі теми. У зв'язку з цим необхідно погодитися з науковцями, які наголошують на тому, що встановлення кримінальної відповідальності за діяння допустиме тоді й тільки тоді, коли ми переконані, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права суттєво перевищать неминучі негативні наслідки криміналізації. Таким чином є всі підстави стверджувати, що запровадження кримінальної відповідальності за наклеп (так само як і за образу) суперечить принципу співмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації. Звертає на себе увагу той факт, що спроби передбачити кримінальну відповідальність за наклеп обґрунтовуються передовсім «нападками» на політичних діячів з боку журналістів і представників громадянського суспільства, що, як слушно відзначає М. Хавронюк, прямо суперечить практиці Європейського Суду з прав людини. Йдеться, зокрема, про рішення Європейського Суду з прав людини у справі Лінгенса проти Австрії (*Lingens v. Austria*), у якому, окрім іншого, зазначається, що межі допустимої критики є ширшими, коли вона стосується власне політика, а не приватної особи; на відміну від останньої, перший неминуче й свідомо відкривається для прискіпливого аналізу кожного свого слова і вчинку як з боку журналістів, так і громадськості і, як наслідок, повинен виявляти до цього більше терпимості [3, с. 270–271].

Окрім наведеного вище основні аргументи на користь криміналізації наклепу та образи полягають у тому, що честь і гідність є важливими соціальними цінностями; встановлення кримінальної відповідальності за розглядувані діяння відповідатиме положенням Конституції України; цивільно-правова відповідальність за такі вчинки є недостатньою, захист вказаних цінностей засобами кримінального права дасть змогу ефективніше охороняти їх; встановлення кримінальної відповідальності за наклеп та образу відповідає історичним традиціям криміналізації таких діянь; про необхідність крими-

налізації розглядуваних вчинків свідчить громадська думка; відповідальність за наклеп та образу передбачає кримінальне законодавство більшості держав світу; криміналізація наклепу та образи цілком відповідатиме міжнародним зобов'язанням України й нормам міжнародного права. Також прихильники криміналізації наклепу та образи наголошують на тому, що цивільно-правова відповідальність «не несе жодної превентивної функції», і наголошують на тому, що внаслідок безкарності за відвертий наклеп у суспільстві закріплюється стійке відчуття того, що можна будь-коли будь-що сказати про людину і жодної відповідальності за це нести не доведеться.

Щодо аргументів проти криміналізації наклепу та образи, то цілком обґрунтованими є аргументи, наведені у Висновку Центру політико-правових реформ, з якими ми повністю погоджуємось. У Висновку зазначається, що сама наявність у кримінальному законі відповідальності за наклеп та образу створить значний стримувальний ефект для ЗМІ та громадськості, які стануть значно менш охоче розкривати відому їм інформацію про можливе вчинення корупційних, пов'язаних з корупцією правопорушень, остерегаючись негативних заходів впливу щодо себе, у тому числі у вигляді кримінального переслідування за наклеп. Крім того під час проведення досудового розслідування таких кримінальних проваджень можуть бути безпідставно, без достатнього обґрунтування обмежені права й свободи громадян, що також матиме негативні наслідки [8].

Цікавим в аспекті кримінальної відповідальності за наклеп та образу є досвід Республіки Польща. У Кримінальному кодексі Республіки Польща від 6 червня 1997 р. збережено кримінальну відповідальність за образу (ст. 216 КК РП) і наклеп (ст. 212 КК РП), а також передбачено кілька спеціальних кримінально-правових норм, які сформульовані в залежності від того, хто є потерпілим від образи: ст. 133 – образа польського народу чи Республіки Польща; ст. 135 – образа президента Республіки Польща; ст. 136 – образа представника іноземної держави. Що ж таке образа, як кримінально каране діяння? Відповідь на це питання дає ч. 1 ст. 216 КК РП, згідно з якою це є образа особи в її присутності або навіть тоді, коли вона не є присутньою при цьому, але це відбувається публічно або з метою, щоб про цю образу їй стало відомо. За це діяння є передбачене покарання у вигляді штрафу чи обмеження волі. Кваліфікованим складом такого злочину є його вчинення за допомогою засобів масової інформації. За вчинення подібного діяння суд може застосувати до особи, окрім вже згаданого штрафу й обмеження волі, ще позбавлення волі. Також цікавим є те, що ч. 3 цієї статті передбачає спеціальні випадки, за яких суд може не призначити покарання винній особі, зокрема: 1) якщо образа є наслідком провокативної поведінки потерпілого; 2) якщо образа є відповіддю на образу з боку потерпілого (взаємна образа) [9]. Як наголошується у науковій літературі, безпосереднім об'єктом складу такого злочину є честь особи, тобто внутрішня самооцінка особи. Образа полягає в безпідставних, ірраціональних звинуваченнях потерпілої особи. Образа може бути спрямована лише до конкретної фізичної особи. Доречним було наголосити, що у КК РП у ст. 212 є встановлена кримінальна відповідальність за наклеп [10, с. 63]. Згідно з ч. 1 ст. 212 наклепом є звинувачення іншої особи, групи осіб, організації, юридичної особи в здійсненні нею такого діяння чи в наявності в неї такої властивості, що може понизити її авторитет серед громадськості чи загрожувати втратою довіри, необхідної для становища, яке вона займає в суспільстві, посади чи здійснюваної нею діяльності [9]. Звинувачення повинні мати раціональний

характер (на відміну від образи) і бути спрямовані не лише на фізичну особу, а й на юридичну особу чи групу осіб. На відміну від ст. 216 у ст. 212 не передбачено спеціальних випадків, у яких суд може не призначати покарання винній особі. Однак необхідно наголосити, що КК РП не містить визначень ні поняття наклепу, ні поняття образи [10, с. 63].

Що ж розуміти під образою? Згідно з тлумачним словником польської мови «образ» означає «принижувати когось словом чи ділом; ображати когось». Образливе звинувачення згідно з диспозицією ст. 216 винна особа може оголосити в три способи: безпосередньо в присутності потерпілої особи; публічно, але за відсутності потерпілої особи; не публічно, але з наміром, щоб образа стала відомою потерпілій особі. Як бачимо, діяння у складі злочину описане доволі широким спектром дій, тлумачення яких також має досить великі межі. Привертає увагу той факт, що коли образа висловлена публічно, то, як випливає з наведеного вище, не є обов'язковим, щоб з її змістом була ознайомлена потерпіла особа, тому що злочин є завершеним уже з моменту публічного висловлення образи, тобто є злочином з формальним складом. Однак цей факт суперечить тому, що порушення кримінальної справи у випадку вчинення згаданого злочину згідно з ч. 4 ст. 216 КК РП є можливим лише за заявою потерпілої особи, що водночас потребує усвідомлення винним факту й змісту образи самостійно [12, с. 545].

У зв'язку з цим постає ще одне питання, яке є дискусійним у науці польського кримінального права: чи є необхідною для того, щоб констатувати наявність у діяч особі складу злочину, передбаченого ч. 1 та ч. 2 ст. 216 КК РП, здатність потерпілого усвідомлювати образливий характер діяння винного й ідентифікувати його саме як образу (наприклад, якщо потерпілий не розумів мови, якою говорить винна особа, чи перебував у стані сну). Загалом у доктрині наголошується на тому, що, як випливає з ч. 1 ст. 216 КК РП, для наявності такого складу злочину не потрібно, щоб потерпілий усвідомлював образливий характер діяння винного й ідентифікував його саме як образу. Однак, як зазначав В. Маковський, для того щоб був наявний у діяч винної особи склад злочину «Образа», необхідно щоб потерпілий володів здатністю усвідомлювати образливий характер діяння винного й ідентифікувати його як образу. Отже, з цього випливає, що потерпілий, який не володіє такою здатністю, не може бути ображеним, що має наслідком відсутність такого складу злочину. З вищенаведеного ми можемо зробити висновок, що образа є матеріальним складом злочину та має наслідком наявність у потерпілого почуття ображеності. Однак тут необхідно звернути увагу на те, що ч. 1 ст. 60 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Польща (далі – КПК РП) передбачає випадок, коли порушення справи за вчинення подібного злочину відбувається за рішенням прокурора, яке він приймає незалежно від волі потерпілого й незалежного від того, чи потерпілий почувачеться ображеним, якщо образа висловлена не публічно, але з наміром, щоб образа стала відомою потерпілій особі, і якщо ця справа має значний суспільний резонанс [13]. Усе вищенаведене наводить нас на роздуми стосовно того, а яким же складом злочину за конструкцією є образа – матеріальним чи формальним? Враховуючи наведені вище способи й той факт, що порушення справи за вчинення такого злочину є можливим лише за заявою потерпілої особи (за винятком, передбаченим ч. 1 ст. 60 КПК РП), можемо зробити висновок, що це є злочин з матеріальним складом, оскільки про образу має стати відомо потерпілому і він має ідентифікувати її як образу. Отже, постає питання: а що ж може бути визнано за образою? образою можуть бути визнані звинувачення, які об'єктивно мають

образливий характер, з урахуванням суб'єктивних відчуттів потерпілої особи. З цього приводу Верховний Суд Республіки Польща в ухвалі від 5 червня 2012 р. зазначив: «Встановлюючи факт наявності в діянні особи складу злочину, ми повинні враховувати панівні в суспільстві погляди й звичаєві норми, а не суб'єктивні переконання потерпілої особи». Залишаючи поза увагою суб'єктивні переконання зазначеної особи, ми відступаємо від сутності об'єкта злочину – честі та гідності, в основі яких лежить бачення особою себе як особистості та бачення особою себе як члена суспільства. На цей аспект звертає увагу Верховний Суд Республіки Польща у своєму вироку від 7 жовтня 2008 р., зазначаючи, що у визначенні діяння як образи необхідно враховувати зміст висловлювань особи, що охоплює також і обстановку, в якій вони були висловлені, та взаємовідносини винної й потерпілої осіб. У вироку від 7 травня 2008 р. Верховним Судом було наголошено, що необхідно враховувати також і обставини, які пов'язані з висловленням образи, і спрямованість таких висловлювань. З цього випливає, що як образа не може бути розцінене вживання вульгарних слів під час бесіди з особою, якщо вони не стосуються її. Визнання таких слів образливими буде можливим лише з урахуванням ситуації, у якій вони висловлені [11, с. 65–66]. Зокрема, як зазначає Я. Собчак, вульгарні слова, які не є образливими, якщо вони скеровані до конкретної особи, можуть бути визнані образою, наприклад, якщо назвати лікаря «різником»: це необхідно розцінювати як образу. Також автор зазначає, що може бути визнано за образою, якщо назвати вчителя «дзьобом», працівника охорони в'язниці «ключем», адвоката «папугою», а працівника органу державної влади «бюрократом». Останнє твердження викликає сумнів, оскільки ці слова є словами побутового спілкування, мають подвійне емоційне забарвлення, на чому наголошується у словниках, тому їх визнання образою залежить від конкретної ситуації, в якій вони були сказані [12, с. 546]. Однак, необхідно наголосити на тому, що не буде образою критика особи, навіть шляхом вживання «найгостріших» слів, якщо вона пов'язана з осудом її протиправної поведінки.

Як уже зазначалось у ч. 3 ст. 216 КК РП, передбачено спеціальні випадки, за яких суд може не призначати покарання винній особі. Щодо першої підстави, провокативної поведінки потерпілого, то, як зазначає Ю. Раглевський, така поведінка має передувати образі з боку винного, водночас така поведінка з боку потерпілого не повинна бути спрямована безпосередньо проти винної особи. Провокативна поведінка не обов'язково повинна містити ознаки образи чи тілесного ушкодження, вона може навіть і не містити ознаки жодного протиправного діяння. Однак згадана поведінка повинна перебувати в причинному зв'язку з образою з боку винного. Щодо другого випадку – взаємної образи, то, як зазначає І. Зголінський, її наявність обґрунтовується тим, що потерпілий вчиняє злочин як «торжество справедливості», ще до призначення покарання. Якщо ж і винний і потерпілий взаємно подадуть скаргу на дії один одного, то суд може застосувати ч. 3 ст. 216 КК РП до них обох [14, с. 531].

Однак розгляд теоретичної складової питання кримінальної відповідальності за наклеп та образу в Республіці Польща був би неповним без урахування практичних аспектів. Як свідчать статистичні дані, наведені Міністерством юстиції, кількість вироків, винесених судами за вчинення злочинів цього виду є надто мізерною, зокрема у 2016 р. з 13 700 поданих до суду обвинувальним вироком завершилися лише 24 справи. За вчинення злочину, передбаченого ст. 216 КК РП, суд найчастіше, у 80 % вироків, призначав найм'якше покарання, передбачене цією статтею: штраф, розмір якого не перевищував 1000 злотих.

У зв'язку з цим, як зазначає Я. Клуза, постає питання: а чи є потреба збереження кримінальної відповідальності за наклеп та образу, враховуючи почуття суспільної справедливості, яке й має бути підґрунтям для визнання діяння кримінально караним. Незважаючи на розвиток суспільства у мовній, цивілізаційній, культурній та інших сферах склад злочину «Образ» потребує змін, оскільки залишати його таким, яким він є у Кримінальному кодексі 1932 р., у Кримінальному кодексі 1969 р., недоречно й не відповідає вищенаведеному принципу криміналізації. До прикладу, як зазначає В. Маковський, образою, враховуючи приписи Кримінального кодексу 1932 р., можна було визнати демонстрування іншій особі язика, дулі чи показування пальцями довгого носа. Як влучно зазначає Я. Клуза, цей склад злочину є «пережитком історії» й потребує декриміналізації [11, с. 68]. Поряд із цим, як зазначає М. Ласковська, недоліком правового регулювання кримінальної відповідальності за образу є відсутність законодавчої дефініції поняття «образу», а сам склад злочину суперечить принципам природного права й міжнародно-правовим зобов'язанням Республіки Польща у сфері охорони прав особи [13].

Висновки. З вищенаведеного можна зробити висновок, що запровадження кримінальної відповідальності за наклеп та образу матиме суттєвий негативний вплив як на реалізацію прав і свобод громадян загалом, так і на права на вільне висловлення власних поглядів і переконань зокрема. Це також може вплинути на реалізацію антикорупційної політики як важливої складової частини реформування нашої держави на шляху її розвитку як правової та демократичної. Ризики криміналізації наклепу та образи не рівнозначні з її перевагами, і наразі останні суттєво більше, враховуючи умови високого рівня поширення корупції в правоохоронних органах. За таких обставин цей інструмент стане ще одним у переліку тих, які використовують для утисків суспільства. Також, як підтверджує досвід Республіки Польща, норми про кримінальну відповідальність за наклеп та образу на практиці є недієвим засобом у боротьбі з такими діяннями, оскільки суперечать принципам природного права й міжнародно-правовим актам у сфері захисту прав людини.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. / Рада Європи. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 13.03.2020 р.).
2. Кримінальний кодекс Української РСР від 28 грудня 1960 р. / Верховна Рада УРСР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2001-05> (дата звернення 13.03.2020 р.).
3. Андрушко А. Проблеми кримінально-правової охорони честі та гідності особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 268–272.
4. Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 р. / Верховний Суд України. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-90> (дата звернення 13.03.2020 р.).
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. / Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 13.03.2020 р.).
6. Кримінальна відповідальність за наклеп – крок до обмеження свободи слова в Україні. URL: https://www.irf.ua/kriminalna_vidpovidalnist_za_naklep_krok_do_obmezheniya_svobod_i_slova_v_ukraini/ (дата звернення 13.03.2020 р.).

7. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян : Закон України від 16 січня 2014 р. № 721-VII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-18> (дата звернення 13.03.2020 р.).
8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за наклеп : Пояснювальна записка до проекту Закону України / Верховна Рада України : офіційний вебпортал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64959 (дата звернення 13.03.2020 р.).
9. Висновок на проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за наклеп» від 20.11.2018 р. № 9306. Центр політико-правових. URL: <https://www.pravo.org.ua/ua/news/20873421-visnovok-na-zakonoproekt-9306-vid-20-listopada-2018-roku> (дата звернення 13.03.2020 р.).
10. Kodeks karny Rzeczpospolitej Polski z dnia 6 czerwca 1997 r. / Sejm Rzeczpospolitej Polski. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення 13.03.2020 р.).
11. Kluza J. Znieważenie w polskim prawie karnym. Przesłębstwo z art. 216 k.k. w perspektywie funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości ze szczególnym uwzględnieniem orzecznictwa. *Studenckie Zeszyty Naukowe*. 2017. № 35. S. 59–70.
12. Sobczak J. Kodeks karny. Komentarz, red. R. Stefański. Warszawa 2015. 1050 s.
13. Laskowska M. Zniesławienie i Zniewaga w Polskiej Regulacji Prawnej. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3402398 (дата звернення 13.03.2020 р.).
14. Kodeks karny. Komentarz. Wydanie 8 / red. M. Mozgawa. Warszawa. 2017. 1049 s.

Shupyana M. Spiritual and image as criminal punitive acts in the legislation of Ukraine and Poland

Summary. Article is devoted to the nature and content of slander and insults as criminal offenses in the legislation of Ukraine and Poland. Analyzed issues related with the criminalization and decriminalization of these acts by the Ukrainian legislator, as well as the prospects for the existence of these crime scenes in the Criminal Code of the Republic of Poland. It is found that significant influence on the issue is related to the criminalization of slander and insult in Ukraine has a public opinion, which became the driving force behind the decriminalization of this act in 2014 and stopped consideration of the issue in 2018. The difference between slander and insult in the criminal law of the Republic of Poland is highlighted. In particular, charges should be rational in nature, as opposed to insulting and can be directed not only to an individual but also to a legal entity or a group of individuals. Unlike Art. 216, Art. 212 does not provide for special cases in which the court may not impose punishment on the guilty person. However, it should be emphasized that the Criminal Code of the Republic of Poland does not define either the concept of slander or the concept of insult. The author emphasizes that the inconsistency of the positive and negative consequences of criminalizing these acts is an important argument against criminalizing them. It is revealed that the deficiencies of legal regulation of the issue of criminal liability for slander and insult in the Republic of Poland first of all, the fact that these crime scenes do not reflect the development of social relations which took place and has been preserved in the 1932 which influences how statistics show the effectiveness of applying these standards and that there is no legislative definition of the concept of insult and slander.

Key words: slander, insults, honor, dignity, false information, criticism, goodwill, freedom of speech, personal non-property right, confidential information.